

Studiecirkel – häfte 5

Innehåll

Boskap.....	2
Hästar.....	3
Oxar.....	4
Svin.....	8
Getter.....	10
Får.....	12
Fäbodar.....	14
Husdjur.....	14
Hundar.....	16
Husdjurens sjukdomar.....	17
Att köra foror.....	18
Påsk.....	22
Vårhalvåret.....	23
Gissle.....	26
Gräsryd.....	29

Boskap

Gamla bouppteckningar ger upplysning om, vad förslags kreatur lantbrukaren höll sig med. Tar man fram några sådana från Björketorp, får man veta, att som dragare oxarna betytt mest. Men alldenstund man var skyldig att deltaga i gästgiveriets skjutsning, fick man ha en häst på varje gård eller åtminstone del i en häst. Det mesta fodret gick åt till dragarna och kor hade man inte många. Således fanns varken mjölk eller smör att avyttra. Undantagskontrakten berättar stundom att inte ens bonden kunde räkna med att ständigt ha mjölk ens till husbehov. Får hade både bonde och torpare, ibland i stor mängd. Getter förekom här och var, där man visste sätta värde på åtminstone deras skinn, som sämskades till kläder, synnerligast (i synnerhet) skinntröjor och skinnbyxor. Svinen var fåtaliga, Höns nämnas sällan eller aldrig i bouppteckningarna före 1860.

Sedan en i gården Kåhult hela sommaren varande smittosam sjukdom avstadnat, infunno sig uppå änkan Kierstin Olufsdotters begäran undertecknade den 30 sept 1765 att hålla laga uppteckning efter deras man Bengt Börjesson, som med döden den 7 maj sistvekne avlidit och lämnat efter sig fem omyndiga barn nämligen sönerna Börje 19, Assar 13, Oluf 9 och Lars 6 samt dottren Anna 22 år, å vilka omyndigas vägnar deras farbroder Olof Börjesson i Lilla Björboås infant sig, som anhålles bli förordnad till förmyndare.-

Bland kvarlåtenskapen fanns en tredjedel i en häst, vilken del värderades till 2 daler, en svartgrimm ox 40 daler, en svartstiernet ox 32, en rödhielmet ko 28, en vit ko 26 och en röd ko 24 daler. Tre gamla får upptogs till 3 daler per styck och tre lamb till 1 dal. 16 öre stycket. En rödbrokig suga 8 daler, en liten gris 1 dal. 16 öre silvermynt.

Efter åboen Anders Jonsson på frälsehemmanet Hällingsjö förrättades bouppteckning den 3 mars 1766. Här fanns ett brunt sto värt 46 daler, en svarthielmet ox 34 dal., en svankryggig stut 18, en rödhielmet ko 24, en rödrygget ko 22, en röd årskalv 6, sex får à 2 dal. stycket, en suga 6 daler.

Oluf Ambjörnsson i Skogsgärde, död den 16 jan. 1768, hade ägt två små oxar tillsammans värda 50 daler, två dito än mindre 40, fem små kor à 14 daler stycket, en stut, en kviga, en kvigkalv samt ej mindre än 20 gamla får värda 2 daler stycket. Han hade ingen häst.

Åbon Assar Persson i Lilla Wärrad, död den 23 juli 1768, efterlämnade sex barn i åldern 13 till 28 år, av vilka de två yngsta flickorna båda döpts till Ingrid. I boet fanns två små oxar, en rödstiernet stut, en rödbrun ko, en blekröd ko en brunstiernet kviga, en kvigkalv, sex små får, två lamm och ett ungsvin. Här fanns heller ingen häst.

Lars Börjesson i Hindås ägde i febr. 1769 ”en svartbrun häst 18 år gammal och qweckdrag” (benknölar i halsen), som upptogs till blott 6 daler, en rödhielmet och en gråspett ox värda vardera 20 daler, en röd ko 10 dal., en brunhielmet ko 9, en rödbrokig ko 10, en tjurkalv 3 daler, sex får och tre lamb, en grå galt värd 2 och en liten vit sogris med svart fläck 1 daler.

Anders Larsson i Stora Björboås avled 1769. Han ägde ett sto värt 10 daler, en röd ox, en svart ox, en blekröd ko, en svart gammal ko, en svart kviga på fjärde året, en blekröd dito i tredje året, en bagge, tre får och sex lamb.

Bengt Larsson i Sandlid, död i febr. 1769, hade ingen häst men en röd och en rödrygget ox, en ettårig stut, två kor och en kviga, en bagge och ett får samt en suga.

En bock och tre getter, den förre värd 4 och den senare 2 daler stycket, observeras i bouppteckningen den 7 dec 1765 efter hustrun Elin Andersdotter i Gislå. Här fanns en gammal häst värd 16 daler, en svarthielmet ox för 38 och en gråhjelmet dito för 34 daler, en

vit ko 24 dal, en brunryggad ko 24 och en vitbrokat ko 16 daler. Två får och en sugga utgjorde resten av besättningen.

Med böndernas djurbesättning kan lämpligen deras själasörjare jämföras. Prosten Ekman i Bollebygd, död 1767, hade ett brunt sto 8 år gammalt värt 32 daler, en brun häst 6 år värd 36, ett ungt sto 3 år värt 18, fyra oxar värda 20 daler stycket, tretton kor värda 14 daler vardera, fyra stutar i tredje året, fem yngre stutar, 30 små får à 2 daler, tre gäss, tre ankor, fyra kalkoner och 20 höns, de senare värderade till 8 öre stycket (en daler var lika med 32 öre). Någon gris-eller getavel tycks inte denna prästman ha bedrivit.

Hästar

Alldenstund björketorpsborna av ålder var skyldiga att skjutsa vid traktens gästgivaregårdar och därtill allmänt sysslade med att transportera varor mellan Göteborg och Borås och andra orter i den stadens omgivning, höll de sig med en stor mängd hästar. För plogen gick väl för det mesta oxar och även som dragare i skogen gjorde oxarna tjänst, men på vägarna användes häst.

År 1740 påropades vid ht Jon i Skiönered, som instämt Pehr Andersson i Sandlid angående 2 daler smts fordran på en hästhandel.

Pehr nekar att vara Jon något skyldig, utan har han förliden Thomasmässodag tagit ett sto av Jon på foder för att för foderlönen få nyttja henne, men under tiden har Jon själv nyttjat stoet och emot vårtiden tagit det åter samt släppt det uti sin svedja, varest stoet är omkommet, och har ingen annan handel varit dessa emellan om samma sto, berättades härjämte att för det han jödde stoet, skulle Jon och han hava stoet var sin vecka till Borås.

Jon hade ej inställt sig vid rätten varför målet uppsköts.

Vid vt. 1757 tilltalade mantalskommissarien herr Peter Johan Ekman Lars Håkansson i Gislå för en häst, som gjort skada i kärandens hage. Vid upprop androg Ekman, att svarandens häst har ovana att hoppa över gårdsgårdar och dymedelst (på detta sätt) hela året gått i kärandens beteshage, varföre han bett Lars skilja sig vid hästen, men åtvarning har ej verkat påsyftat ändamål. Ekman begärde nu att Lars måtte förpliktas att sälja bort sin ”ovana häst”.

Lars intalte att han till främjande av grannsämja vill skilje sig vid hästen med första och skall emellertid honom så vårda, att han intet skall komma på kärandens ägor.

Rätten beslöt förelägga Lars i Gislå ett vite av 10 daler smt utom den bot lag förmår, om hans häst framdeles hoppar över gårdesgårdar eller med vilja släppes på herr Ekmans inhägnade ägor.

Anders Olofsson i Furuberg Lillegården stämde till ht 1840 Bengt Månsson i Kåhult med krav på ersättning för ett hästskador, som under svarandens vård blivit ihjälkört.

Svaranden åtföljd av sin förmyndare Anders Olofsson i Bråta red kom till stades och anförde att selpinnen hoppat ur selen vid ifrågavarande resa, då svar. gått av vägen för att skära en annan selpinne, därvid hästen, som var mycket väcken, blivit skrämmd och gått av

vägen så att åkdonet vältat och fördärvat kreaturet, i anledning varav svar. undandrog sig käromålets fullgörande.

Anders Olofsson ansåg det åligga svar., att styrka att han varit oskyldig i den hästkreaturet åkomna skadan eller ock gälda densamma, och till förebringande av slik bevisning begärde han uppskov till nästa ting.-

Bengt medgav att han under en resa nästlidet år i kärandens ärende till Borås icke av vårdslöshet utan genom en olycklig händelse kört omkull, därvid hästen avbrutit ena benet, men ansåg sig icke skyldig att härföre gottgöra käranden, då icke styrkas kunde, att händelsen förorsakats genom något svarandens förvållande.

Anders i Furuberg begärde att bli tilldömd de 100 rd. rgs, som hästen var värd, men rätten friade den unge körkarlen. Att det för bönderna var välsignat bra att det senare inrättades hästförsäkringsbolag är emellertid uppenbart.

Bonden J. Persson på Rydboholm i Kinnarumma socken stämde till vt 1849 åbon Bengt Larsson i Furuberg angående bedräglig hästhandel.

Karl Johansson i Bygärde vittnade, att han den 9 sistl. oktober ankommit till vittnet och yppat sin åstundan att köpa en häst, då vittnet givit anvisning på svarandens fuxiga sto, som vittnet själv ämnat köpa, och påföljande dag den 10 okt. klockan 10 fm, sedan svar. blivit efterskickad och ankommit till Bygärde med nämnda kreatur, avslöt han med svaranden därom köp och betalte därför 260 rd rgs, därvid svar. uppgav att kreaturet var felfritt och i anledning av kärandens yttrande att hästens ena ben visade tecken till fel, utlät sig svar. det han återtog hästen, om den hade något fel. Käranden som genast efter handeln reste till Göteborg, återkom den 12 sagde månad med berättelse att hästen hade spatt, då vittnet påföljande dags morgon den 13 oktober lät mjölnaren Peter Källberg föra hästen till svaranden med tillsägelse åt denne att möta käranden på Hellingsjö gästgivaregård samt att detta möte inträffade före kl. 10 sistnämnde dag, då kn. för sn. tillkännagav att hästen blivit till honom återställd av den anledningen att den hade fel, därför kn. återfordrede den utgivne köpeskillingen, vilket sn. vägrade att efterkomma.

Handlanden Anders Olsson vittnade, att han åkt med käranden till Göteborg efter samma häst förspänd en kärra, att hästen då de kommit en halv mil från Bygärde börjat halta på ena bakbenet och därmed fortfor till Göteborg, att vittnet sett käranden uppvisa kreaturet för djurläkaren Björn och en djurläkare, anställd vid Göta artilleri, vilka båda yttrat att hästen hade spatt (hästsjukdom, som medför halta och stelhet). Och tager vittnet på sin ed att kreaturet icke genom ovarsam körning blivit skadat. Därefter företeddes djurläkaren A.B. Björns med verklig skönskrift skrivna och vackert sigillförsedda intyg.

Oxar

Som dragare såväl i jordbruket som i skogarna begagnade sig 1700-talets björketorpsbor mest av oxar. Vad en ordinär oxe värderades till år 1730, får man veta i mål nr. 6 vid hösttinget 1744. Hans Karlsson i Stora Bråta red tillkännagav, att han för fjorton eller femton år sedan ingått handel med Bengt Bengtsson i Willingsgjerde om en oxe, för vilken han betalt 11 daler

och 16 öre silvermynt. Nils Ericsson i Hall berättade, att för sexton år sedan haver Bengt Bengtssons fader tagit och undfått en rödgrimmig ox av Jon Carlsson i Hall, som blivit värderad till 12 daler.

Oxar och stutar köptes och såldes sockneborna emellan men också till främmande, huvudsakligen på marknaderna. I januari 1745 kände inspektorskan madame Ingeborg Hedström – på Bosgården i Sätilla till Isak Bengtsson i Dahlagården beträffande skuldfordran av 6 daler smt. Landsfiskalen Carl Ahlgren uppträdde vid tinget som fullmäktig för fru Hedström och androg, att i förlidet år har en hallandsbo benämnd Anders Andersson i Karlsgården (i Fjärås socken) av madame Hedström sig tillhandlat ett par oxar, med det överenskommande, att de skulle stå kvar på foder hos henne i åtta dagars tid, men hade köparen på den föresatte tiden till desse oxars avhämtande sig intet infunnit utan låtit dem några veckor längre stå, än ackorderat varit. Härför begärde nu fru Hedström, att svaranden måtte åläggas betala för foder och skötsel 6 daler.

Gästgivaren Arvid Andersson i Fläskjum berättade, att svaranden fölidne gårdag uti vittnets nattstuga utlåtit sig, det han skall betala dessa 6 daler, för vilka Arvid för bonden Anders gått i borgen, emedan han inte vill vara någon ordätare.-

Soldaten Jonas Sperling vittnade, att han och Anders Anderssons två gossar förliden våras varit på Bosgården att avhämta oxarna, då jungfru Hedström (fru Hedströms dotter, senare gift med kyrkoherden Bennick i Örby) mot löfte att 6 daler inom fjorton dagar skulle betalas låtit dem få oxarna men samtidigt förklarar, att hon angående betalningen intet ville hava med hallandsfararen och köparen att göra.

På resa kunde man ibland möta en s.k. oxadrift, en stor flock oxar, som oftast var på väg från Småland eller Kinds härad till Göteborg. Man får en bild härav i domboken för 1753 års vinterting, i protokollet angående mål nr.15. Gustav Anderssons i Röberg sak emot Isak Jonsson i Lönekulla för att denne med grova okvädinsord och slagsmål överfallit honom på landsvägen. Vittnet Gunne Klementsson i Björketorp Swensgården berättade, att sedan han med parterna i målet och flere personer förledne tisdag kört ved åt herr kyrkoherden Ekman till prästgården här i Bollebygd och de begivit sig därifrån, har under hemvägen Isak Bengtssons häst sprungit ifrån honom, vilket föranlåtit Isak att be sin svåger Anders Andersson i Hall, som red och var i samma följe med, att upprida dess häst, vilket han ock gjorde, men som Gustaf Andersson med flere voro i vägen och hade oxar att driva, så har Isak Bengtssons häst, vid det han skulle fasttagas, sprungit oxarna för när och dem utur vägen stretat.-

Att oxarna stigit mycket i pris mellan 1730 och 1763, får man veta av protokollet för sommartinget 1763, § 31: Nils Bengtsson i Hall kårar till Lars Larsson i Gräsryd för 36 daler smt., som han blivit skyldig på en oxhandel med påstående, att svaranden må pådömas betala oxen och ersätta rättegångskostnaden. Svaranden invänder, att han aldrig gjort köp om oxen, dock vidgår att hava mottagit honom i tanka att försöka, om han kunde draga tillhopa med hans egen ox. Sådant ville svaranden med säkerhet erfara och till den ändan körde till skogen, då den olyckan hände, att oxen blev fördärvad i låret, så att han ingen nytta av honom haft hela vintren, ty erbjuder Lars sig återställa oxen och undgå den olägenhet honom betala, helst han utan något sitt förvållande råkat i en sådan olycka. Erkännandes för övrigt att Nils Bengtsson begärde 36 daler för oxen, om handel skulle ske.

Svaranden anhöll att Anders Larsson i Gräsryd måtte avhöras som vittne. Denne berättade, att han såg den omtvistade oxen dagen efter sedan han (oxen) kom till Lars Larsson och fant honom frisk och helbrägdad (frisk, botad), men han hade svårt att gå på hal is, och då han kom till en watn rändel (rännil), skulle han hoppa däröver men föll omkull och kunde ej stiga upp, utan måste Lars föra oxen på släden och ifrån den tiden har oxen aldrig kunnat brukas, dock börjar nu kunna gå, så att han följer kreaturen på bete. Svaranden erbjuder sig återställa oxen och får själv känna skadan att hava honom vinterfött.

Rätten stannade i följande beslut: Av parternas tal och svar har Tingsrätten utrönt, att tvisten emellan käranden och svaranden består därutinnan, antingen den omtvistade oxen blev handlad eller utlämnad på någon frestetid (tid af tre dygn), inom hvilken den, som köpt (eller tillbytt sig) häst, egde lämna den tillbaka mot återfående af sin valuta). Vid parternas avslutande om oxen har ingen varit tillstades, således ej fulla skäl utletas kunna, men när man anser följderna, att svaranden fick oxen ifrån käranden till sitt hemvist och den brukat åt skogen, vill med säkerhet slutas, att sådant aldrig skett, med mindre handel varit träffad, vartill kommer att när oxen var skadad i skogen, sökte svaranden ej förmå käranden den återtaga utan stillatigande behöll oxen. Tingsrätten anser parternas beting om oxen för laga slutat köp, bör det enligt 1 cap. 2§ Handelsbalken stånda och ej återgånga. Är det fråga om ett lån, och bjuder 11 kap. 1 § samma balk att det skall återställas så gott, som det togs. Av sådan anledning prövar tingsrätten rättvist pålagga svaranden betala den omtvistade oxen med 36 daler smt.

Oxar lämnades ofta ut ”på foder” mot betalning. Om hur det kunde gå för en ox från Björketorp, då den var utackorderad till en bonde i Bollebygd, får vi kännedom genom 1766 års dombok. Erik Gunnarsson i Björketorp hade instämt Sven Eriksson i Tubbared beträffande en ox, som Sven nu i sistlidne somras emottagit till bete och därunder omkommit, varföre käranden påstår ersättning så för oxen som åbrakte rättegångskostnader.

Sven Eriksson berättar, att han efter överenskommelse insläppt Eriks ox tillika med flera uti en beteshage, men sedan han några dagar saknat honom ibland den andra fänaden, fant han honom omsider död liggande uti hagen och i ett litet kärr därstädes. På vad sätt han blivit död, kan han icke veta, dock som han på intet sätt därtill vållande varit, så förmenar han sig böra frikallas ifrån kärandens tilltal, helst han intet åtagit sig något ansvar, ifall oxen vådeligen omkom.-

Erik Gunnarsson andrager, att Sven lär genom sin efterlåtenhet och försummelse att hava tillräckelig tillsyn till oxen så vida anses orsak till oxens omkommande, som han i annat fall slikt kunnat förekomma och således nu ådragit sig ansvar och skyldighet att hålla käranden skadeslös.

Svaranden erkänner att han intet på flere dagar tillsett oxen, vilket han icke heller trott sig åligga, emedan han intet tagit oxen i vallgång utan endast låtit honom gå i hagen i bete under lika tillsyn och vård med dess egne kreatur, vilket ock skett. Utom dess var oxen sjuk och haltande, vilket käranden erkänner.

Utslag: Som svaranden icke åtagit sig för slik vådelig händelse ansvara, ty prövar Tingsrätten rättvist i anledning 12 kap. 2 § jordabalken J.B. honom från kärandens påstående härutinnan frikalla.

Av den oxen fick förstås ägaren ringa eller ingen nytta. Förmodligen flådde han oxen, sålde huden eller lät garvaren bereda den till läder ock grävde ner kadavret. Om en vårdlös

bonde, som inte ens velat göra sig besvär att gräva ner en självdöd ox berättar domboken för sommaringet 1782:

Johannes Larsson i Räflande hade instämt sin gårdbo Bengt Jonsson därstädes påståendes av honom ansvar för det han intill en känd tillhörig åker lagt en ox, som i vår dött för svarande, skolandes härigenom en elak lukt vid oxens föruttnelse uppkommit, som vållat att Johannes Larsson icke kunnat på åkern förrätta något arbete.

Då Tingsrätten av instämda vittnet Erik Nilsson i Rävlanda inhämtat, att sedan en Bengt Jonsson tillhörig ox i början av våren blivit död, har han kört detta kreatur ut på gärdet, där han lagt det uppå en höjd eller backe, som tillhör hela bylaget, men i anseende till sten och mindre bördig jordmohn icke brukas till åker eller höslag. Kändens åker är väl när intill stället, där oxen blivit lagd, men det har icke kunnat hindra känden att på åkern göra sitt arbete.

Svarande påstår befrielse från ansvar och upprättelse för det han så ohemult blivit instämd.

Dom: Som svaranden icke lagt oxen uppå känden enskilt tillhörande åker eller ängsteg, det ej heller vordet fulltygat att känden därigenom något hinder eller skada fått vidkännas, så finner tingsrätten rättvist förklara svaranden från stämningsspåendet fri och ålägga känden betala vederpartens rättegångskostnader med 1 rd. 16 sk. specie.

Sedan finner man esomoftast någon ox dyka upp och påminna om, att denna djurart allfort förekom på gårdarna. Så t.ex. hände i oktober 1783 att länsman Lenberg tilltalade Thore Andersson på Burås för det han från Sven Andersson på Björketorps Stom låtit avhämta en ox, som med kvarstad blivit belagd för husrötebrist (på grund av husröta uppkommen bristfällighet) till prostinnan Ekman, som innehaver Sven Anderssons åboende hemman.

Svaranden anför att han för något mer än två år sedan köpt av Sven Andersson den ifrågavarande oxen för 7 rd. 20 sk., men att han sedan låtit Sven Andersson få behålla oxen uppå foder, varefter denne själv återställt svaranden sin ox, förmodandes han alltså bliva fri från ansvar för det angivna kvarstadsbrottet.

Rätten kom till den övertygelsen, att det efter Börje Olafsson och Pehr Hansson i Burås fulltygats, att oxen blivit av Sven Andersson till svaranden försåld, innan kvarstaden lades, varför rätten i stöd av 17 kap. 33 § Rättegångsbalken fann skäl att frikänna Thore Andersson från det påstådda ansvaret.

Vad priset på oxen beträffar, så hade det väl ändrat sig rätt mycket under de sista 50 åren. Man räknade nu i riksdaler banco, som motsvarade tre daler silvermynt. Ock på riksdalern gick 48 skilling. Alltså motsvarade 7 rd. 20 sk. ungefär 22 daler, medan den ox, vi först gjorde en flyktig bekantskap med, gällde 12 daler. Men var inte 1730 års ox av lika godhet med 1783 års, bör man ju inte jämföra priset på dem.

Vid vt. 1823 företogs åter uppskjutna målet mellan kronorättaren Anders Larsson i Gräsryd kde och Per Assarsson därstädes sde rörande yrkad ersättning för att sdn med en yxa skall fördärvat en kden tillhörig ox. Sdn bestridde tillmålet.

Lars Larsson i Gräsryd vittnade att svar. nästlidne sommar på Gräsryds gårde tvenne särskilde gånger kastade sin yxa efter ifrågavarande ox, den vittnet strax därpå såg hava ett större hugg i låret.

Annika Carlsdotter, Anna Hansdotter och Hans Jacobsson i Gräsryd hade även iakttagit denna gärning samt tillade, att oxen före händelsen varit bra och ägt vanligt hull samt intyga särskilt att samme oxen däremot senare blev obrukbar, enligt Lars Larsson utsago i minst tre veckor, enligt Annikas vid pass ett par månader och enligt Hans Jacobssons omkring en månad.

Svaranden erkänner nu att han med sin yxa väl skadat kändens oxen uti ena låret, så att den efteråt någon tid ej gagnats, men påstår att oxen förut varit illa känd och handterad. Kändens inlämnar ”Räkning på det lidande mig tillfogats i förleden höst genom det min gårdbo Petter Assarsson i Gräsryd högg min bäste dragoxe med en öx i det ena låret: Besvär att skaffa Nils Hult som förband oxen, 1 rd rgs. Betalt till Nils Hult 1 rd. Att oxen var onödig i 2 månader räknat 30 dagar på varje månad tillsammans 60 dagar ersättning därför minst för varje dag 40 sk. gör 50 rd. Smörja och tidförspillan 2 rd. Summa 54 rd. Gräsryd den 20 febr 1823. Anders Larsson.

Peter Larsson i Takkullen hade till vt. 1806 låtit instämma Sven Andersson på Rogården med påstående att återlämna en oxen, eller dess värde med 20 rd. banco ersätta, varandes vid upprop för kändens tillstades hans måg Olof Larsson och svaranden personligen.

Å kändensidan anföres att svaranden till sitt vårarbete förlidet år lånt ett par oxar och blott återställt den ena, men den andra oxen, varför kändens själv givit 20 rd. banco, har genom vanskötsel och bristande tillsyn blivit sjuk och slutligen av svaranden slaktad och begagnad.

Svaranden åter androg, att oxen var sjuk, då den från kändens emottogs, att oxen dessutom var dålig och utmagrad samt att svaranden använt alla medel för att rädda livet på kreaturen och bestridde således att ersätta oxens värde utan vill återlämna till kändens köttet och huden efter oxen.

Svaranden slapp med att betala 10 rd. för oxen.

Nämndemannen Olof Olofsson i Furuberg hade till oct 1811 instämt Anders Gustafsson i Bråtare för att han å allmänna landsvägen vid Hällingsjöos lämnat sina oxar lösa, så att de med det åkdon, de drogo, omkullkört kändens kärra och fördärvat dess häst, varandes parterna vid upprop tillstades, av vilka svarande bestridde tillmålet och påstod, att han vid åtalade tillfället följde med sina oxar och höll dem av vägen, däremot kändens begärde råderum till anskaffande av nödig bevisning.

Svin

Svinen var på 1700-talet självförsörjande, vilket man rakt inte kan säga om vår tids grisar. De hade även vida större benägenhet för uteliv och fick också ströva fritt så gott som hela året. Därför blev de inte sällan orsak till bråk sina ägare emellan. Vi läser nu först en bit ur domboken för år 1737:

Företogs saken emellan Lars Andersson i Rävlanda och Erik Jönsson darsammastades angående en galt, den svaranden låtit på ollonskogen bortkomma.

Alltså, här fanns på den tiden skogar av ek och bok, där svinen fann sin huvudsakliga föda genom att äta ollon. På så sätt fick folket sitt omtyckta ollonfläsk. Men alla år var inte ollonår.

Till 1747 års ting i oktober månad hade Bengt Assarsson i Gräsryd instämt Assar Nilsson i samma by för att dennes svin gjort skada på Bengts åker. Kärandens fullmäktig klockaren Anders Bengtsson i Rogården påstod, att hans huvudman måtte få ersättning av svaranden för skadan, alldenstund han ej kunnat förneka att hans svin densamma gjort.

Nämndemannen Nils Andersson i Bråta red intygade att käranden Bengt i Gräsryd igenom ohägn tagit skada till en halv skäppa råg.

Svaranden ville väl i början förneka att hans svin förorsakat denna skada men tillstod omsider, att en hans sugga med fyra smågrisar i några dagar gått inne i gårdet men säger det vara ovisst, om de allena gjort skadan.

Tingsrätten prövade skäligt det bör svaranden böta för svinens insläppande 24 öre och betala skadan till $\frac{1}{2}$ skäppa råg 1 daler och 8 öre samt ersätta honom rättegångskostnaderna med 1 daler och 16 öre.

Bengt Olofsson i Rävlanda hade inkallat sina gårdbönder Hans Jönsson och Johannes Larsson för det de utur akt låtit att ringa sina svin - placera ståltrådsringar i deras tryner - varemot svarandena återstämt Bengt för att hans svin varit oringade och skada gjort.

Erik Andersson i Rävlanda vittnade, att samtliga parternas svinkreatur såväl förliden höst som vår varit oringade under att jorden var utan käle, varav hänt att deras samfälte inägor blivit var för sig i anseende till gräsmarken upprotade. Änteligen lät Bengt Jonsson förleden vår om en afton först ringa sina svin, men påföljande morgon låta svarandena ringa sina.

Att Hans Jönssons svinkreatur förlorade ringen och gick i fjorton dagar oringat, men den värsta skadan var gjord tillförne (förr, förut, tidigare), så att den som genom Hans Jönsson så beskaffade svinkreatur förorsakades icke av vittnet kan mätas.

Sven Backman i Lilla Bråta red berättade, att han förleden vår såg ett Hans Jönsson tillhörigt svinkreatur oringat gå i gårdet, och var ett, som tillhörde Johannes Larsson, oriktigt ringat, så att det likafullt kunde rota. Vittnet kan ej värdera den skada, svinen förorsakat.

Nämndemannen Nils Andersson i Bråta red, som besiktigat skadan, uppstod och berättade, att vittnenas änggärde är mycket skadat och Bengt Jonsson ensamt lidande till 1 $\frac{1}{2}$ stacks höslag, och de andre parternas gräsvall till vid pass $\frac{1}{2}$ stack för vardera.

De anklagade dömdes att böta 8 skilling för varje oringat svin, målsägaren Bengt Olofssons ensak.

Vid st. 1817 förekom ett mål emellan inspektoren A. Kellgren på Smedstorp och Anders Toresson i Buerås angående den förres påstående om ansvar å den senare för det hans svinkreatur skola förorsakat skada å ägorna vid säteriet Apelnäs. Svaranden medgav möjligheten därav, att hans svinkreatur kunde hava inkommit å Apelnäs ägor men förmodade sådan hava skett genom de omkring samma ägor varande odugeliga gårdesgårdar, vilka det tillhör ägaren av berörda säteri att underhålla.

Anders Olofsson, Mattias Svensson på Mölnekullen och Lars Ericsson hade synat gårdesgårdarna och funnit flere hål, genom vilka svin kunde ha ingått.

Till ht. 1831 hade Anders Olofsson i Buarås erhållit stämning å Anders Andersson och änkan Kjerstin Andersdotter i Wärrad Övregården med påstående att svaranden måtte åläggas

ersätta dem skada, svarandens oringade svin förliden sommar förorsakat kändan uti hans å ägorna planterade potatoes.

Svarandena medgävo väl att deras svinkreatur förorsakat kändan skada men påstodo att svinen inkommit genom kändans ogilda gärdsgårdar.

Nämndemannen Per Jönsson hade besiktigat gärdsgårdarna och intygade nu, att dessa ”å nämnda ställe till större delen äro förfallne.” Han hade även tagit potatislandet i ögnasikte och ansåg ”förlusten bliva till näst infallande höst en halv tunna poteter.”

Vittnet Måns Eriksson i Buarås omtalade, att han sett svarandens oringade svinkreatur ingå på hägnader, som kunde göra fred för mindre ovanfulle kreatur, sistlidne sommar. Han hade förmärkt Kjerstins sugga vara fängslad.

Nils Andersson i Buarås hade sett Andreas svin flere gånger ingå på Anders Olofssons gärdsgård åt hans potatisland, men att Kjerstins sugga blivit fängslad, sedan hon varit där en gång.

Parterna överenskom inför rätten att de anklagade skulle gemensamt betala Andreas 5 rd. Banco för skadan på potäterna samt hans kostnader i målet.

Ur 1847 års dombok hämtas följande: År 1846 den 19 sept. blev på begäran av kyrkovärden Per Jonsson i Röberg av undertecknad besiktigad och syn förrättad såväl å gärdsgårdarna mellan bemälte (tidigare omnämnde) Per Jonssons och dess gårdbo Per Anderssons därstädes, som även över skedd ohägn och skada i en bemälte Per Jonsson tillhörig potatissvedja, som befanns vara som följer: Hägnaderna emellan dessa oboer, som tillhör Per Andersson, äro på åtskillige ställen så glest emellan gärdslerna vara upprättade att svinkreatur utan att vara ovanefulla kunna fritt komma igenom gärdsgården, ävensom att flere gap fanns vara alldeles förfallne, varigenom Lars Torssons i Röberg svinkreatur skolat inkommit i nämnda svedja och där gjort skada och ansågo vi undertecknade att Per Jonsson i nämnda svedja hava förlorat minst tvenne tunnor potatis som syntes vara av svinkreatur upprotade och uppätne. Lars Andersson, nämndeman. Anders Karlsson i Björketorp Svensgården.

Getter

Vid tinget i mars 1682 angav länsmannen Bengt Svensson huruledes honom är förekommet något tjuveri vara passerat uti Gräsryd med en gets bortsnappande ifrån Gunne i Björketorp, vilken ock sig inställde med sådant berättande, att han haver köpt en get ifrån Chirstin

Arfwidsdotter i Gräsry och sedan han haft henne över vintern är hon bortkommen och funnen igen slaktad hos Chirstin, vilken ock intet kunnat neka att hava slaktat samma get men ville föregiva att hennes boskap haver stängt henne ihjäl, vilket intet kunde hjälpa och unskylla Chirstin, utan hon blev efter det 16 kap. tjuvabalken fälld till 3 dalers plikt och betala Gunne geten med ½ rd. ock såsom de flere bönder Anders Svensson, Ambiörn Carlsson, Sven Svensson och änkan Chirstin Assarsdotter ville vara fri för allt eftertal, så att detta Chirstin Arfwidsdotters förövande intet skulle lända dem i någon måtto till förklening, alltså blevo de inför rätten förklarade alldeles obrottslige och omisstänkta, så att ingen vid laga bot skall fördrista sig att göra dem eller deras hustrur och barn härföre någon den ringaste förekastning.

Vid hösttinget 1750 anklagade jägmästaren Lorentz Bergendahl Håkan Andersson och Anders Gustafsson i Kärret samt Bengt Svennson och Per Flink i Habäck för att de icke hålla vallhjon med sina getter med påstående å dem för slikt självsvåld laga plikt. Svaranderna kunde väl intet förneka, att deras getter kunnat gå ibland utan vakt men förmente, efter de ingen skada gjort, det de därför icke böra pliktfällas.

Men häradsnämnden ansåg att som Kongl. Majt igenom dess nådiga resolution av den 1 sept. år 1741 och dess 18 § i nåder stadgad och förordnat, att getter aldrig skola släppas lösa i skog eller på utmark, innan marken bliver bar med mindre de av vallhjon vårdas, fördenskull finner Tingsrätten i följe därav skäligt, det böra svaranderna icke undandraga sig att hela året över och så ofta deras getter släppas lösa och ute på marken hålla med dem vallhjon vid det uti 17 § av Kongl. Majts nådiga förklaring av den 5 april 1739 över 1734 års skogsordning utsatta 10 daler silvermynts vite för första gången och andra gången vid fördubblat vite men tredje gången vid förlust av den förunte frihet att vidare få underhålla getter.

Till samma ting hade Börje och Hans Månssöner i Stenbacka stämt Nils Olofsson i Fagerhult för att dennes getter skolat fördärvat och uppätit grödan för Börje Månsson uti en honom tillhörig rågsvedja. – Vid uppropet inställde sig parterna och gav till känna, att de sig emellan sålunda äro blevne förente, att Nils Olofsson förnöjer Börje Månsson i Stenbacka för hans lidna skada medelst dess svedjerågs uppätande av den förres getter med 2 daler och vad den omstridda gärdesgården beträffar, så påtaga sig åboarna i Stenbacka att densamma hålla ifrån Elmhults soldattorp till Holabäcken och sedan trettio famnar västerut jämte bäcken.

Åboarna i Backa, föraren Johan Lenberg, Anders Persson, Olof Persson och Bengt Torstensson i Skönered, Jöns Svensson och Bengt Larsson samt Assar Bengtsson i Willingsgårde, Eric Andersson och Jöns Andersson i Lilla Furuberg instämde till sommaringet 1769 åboarna i Gäddhult, Sätla socken, Anders Halfvarsson, Anders Andersson, Oluf Hallorsson och Engelbrekt Andersson för det de valla sina getter å detta härads kronoallmänning samt bruka gossar till vallhjon.

Kärandeombudet anförde, att svaranderna valla icke allena sina egna getter utom ock främmande kreatur på detta härads kronoallmänning, varigenom mulbetet för kärandernas kreatur minskas.

Svarandeombudet androg häremot att de aldrig vallat sina kreatur på kärandernas mark, men om deras getter någon gång gått över Marks härads rågång in på Bollbygds härads kronoallmänning, så vilja de förmena att sådant aldrig betages i samfält mulbete, som ej är enskilt genom gärdesgårdar fredad. Annars äger den ena lika god rätt att nyttja mulbete på slika allmänningar som den andra.

Svaranderna försäkra att de aldrig tagit eller vilja taga in främmande getter, på det de må undvika all osämja med sina grannar.

Tio år senare, vid hösttinget 1779 ”förmåla uti ingiven skrift ägarna av frälsehemmanen Kåhult och Bugärde, huruledes deras grannar emot betalning uti sommararbete intaga en myckenhet getter, dem de lössläppa uppå dessa hemmans utmark, som är belägen på Bollebygds härads allmänning, begärandes att Tingsrätten slik osed vid ansenligt vite ville förbjuda. Och som detta förfarande i flere avseenden är lagstridigt, så anser Tingsrätten rättvist utsätta ett vite av 5 rd., vartill utom plikt efter lag och skadestånds ersättning den bliver förfallen, som lösläpper getter uppå allmänningen och sökande hemmans utmark

medtager och ofredar, börandes detta behörigen kungöras på predikstolarna, innan det till rättelse tjänar.

Till sommartinget 1788 hade uti ingiven skrift Lars Hansson, Sven Jönsson och Anders Hansson i Gisslå å egna och övriga av Dalagårds rotes vägnar i Björketorp samt Sven Olofsson i Björketorp Svensgården, Carl Jonsson i Gunnagården och Erik Andersson, Anders Andersson den yngre och Anders Andersson den äldre i Svensgården anmält, att en del av deras socknemän och grannar företagit sig den osed valla och undehålla en myckenhet dels egna och dels främmande getkreatur, vilka utsläppte skada skogen, varföre sökanderna begära, det måtte sådant förfarande vid ansenligt vite förbjudas.-

Till samma ting hade fyra åbor i Fjellastorp, tre i Kulla, två i Berg, sju i Rävlanda jämte vice pastorn Anders Dragstedt och korporalen Kullberg instämt handelsmannen herr Lars Brinck, påståendes att han vid vite förbjudes valla sina getter på kärandernas fämark.

Kärandefullmäktigen nämndemannen Hans Olofsson i Kulla anförde, att genom vittnens berättelser är bevist, att herr löjtnant Silfverhielm, av vilken herr Brinck köpt Forssa säteri och underliggande gårdar, varken själv haft getter eller tillåtit att någon av hans bönder, som nyttjat getavelen, vallat dem på den mark, som handelsman Brinck nu låter av sina getter utbetas.- Då herr Brinck, som har omkring 100 getkreatur, driver dem merendels hela sommaren på kärandernas mark, som knappast är tillräcklig utom detta intrånget, att sommaren över livnära deras egna kreatur, och emedan de icke heller själva kunna skaffa sig getter, det de annars gärna åstundade, så förmoda de att Häradsrätten nogsammt inser deras märkeliga skada, och som herr Brinck på Forssa och där när intill belägne hemmans skogar och mark har tillräckligt utrymme till att beta sina getter, anse de desto underligare att han på sådant sätt ville dem förfördela.

Frälsefogden Silfverdahl intalar däremot, att herr Brinck icke ofta låter valla sina getter på den ifråga varande trakt, men som marken är odelt och herr Brinck således för sina hemman Stenaskjum, Ingelsered och Kyrkbyen äger ostridig rätt till att nyttja det överflödiga ljunget till bete för getterna om sommaren, samt käranderna icke därigenom kunna sakna nödigt mulbete, så yrkas vad ansökningen innehåller.

Rätten gav nämndemännen Isak Andersson i Kinna och Anders Larsson i Torsta (i Töllsjö) i uppdrag att besiktiga läget och beskaffenheter av den mark, varå getterna betat. Sedan de så gjort, berättade de, att denna betesmark, som till största rymd i det högsta innefattar med berg, sjöar och mossar inberäknade, utgör 450 tunnland, mest bestående av halleberg och stenbunden mark med någon krakeskog och ljunng bevuxen, varuti en hop skogsplantor av furu och gran på sine ställen börja visa sig uppskjuta. Även befinnes i samma trakt trenne sjöar Ballasjön, Ramsjön och Gilsjön med fyra stycken kärr och mossar, vilka senare äro bevuxne med sägg och någon pärs i laggorna (kan vara sälj och pors, eller sägg, en gräsart). Kärandena yrka förbud för herr Brinck att valla sina getaflockar, enligt vallhjonens uppgivande nu bestående av 107 stycken, på denna lilla terräng, helst kärandena i samma betesmark ha 37 hästar, 311 nötboskap och 368 får.

Dom: Svarandes bibehålles vid rätten att med vallgång för sina frälsehemman hålla getter den utmark, som dessa hemman kan tillkomma.

Får

I mitten av 1800-talet fanns i Björketorp socken minst 1000 får. I varje bouppteckning och i en stor del av undantagskontrakten möter man får. Både rika och fattiga hade får. Men ibland tog vargen flera får ur hjorden och stundom förekom även att en tvåbent fårtjuv härjade. Ett exempel tas ur 1848 års dombok.

Hemansägaren Carl Magnus Wallin i Björlanda snickaregården, Sätla socken, anklagades för det han skall stulit tillhopa fem får från Sven Andersson i Björketorp Svengården, änkan Anna Andersdotter i Björketorps Stom och torparen Lars Persson på Lindåsamad, efter vilka fårskinnen blivit av Wallin inlämnade till beredning hos garvaren Billingren vid Hellingsjö.

Sven Andersson och Anna Adtr berättade att de haft den förre ett och den senare två får till bete och vård inlämnade hos torparen Olaus Andersson på Brändesten, vilka får blivit natten mellan den 21 och 22 okt. sistlidne år stulna utur Olaus fähus, varefter Sven Andersson och Anna hos garvaren Billingren händelsevis fått se skinnen efter samma får och B. under uppgift att de av Wallin inlämnats till beredning låtit efter sitt sigills påtryckande dessa målsägare få återtaga skinnen, vilka nu uppvisades och funnos alla vara av svarta får och försedda med B:s sigill.

Lars Persson i Lindåsamad berättade, att två svarta och under buken gråspräckliga får natten mellan den 1 och 2 oktober blivit ur Lars Perssons olåsta fähus bortstulne utan att de sedermera tillrättakommit, och avlämnade Lars P: en noggrann beskrivning på skinnens utseende, vilken överensstämde med två skinn, dem Sven Andersson även av B. mottagit och nu uppvisade, därefter Lars för sina igenkända samma skinn, som voro med B:s sigill försedda.

Varefter Wallin, som är född av äkta föräldrar vid Katrinefors kopparhammar inom detta härad, varest såväl Wallin som hans far varit kopparsmeder, samt tillförene för brott icke lagförts, förhörde men nekade alldeles tillmålet.

Måns Hansson i Björlanda vittnade, att han tidigt en lördagsmorgon i början av oktober sett ett körspår under natten näst förut blivit till från och till Wallins hus. Hustru Gunla Bengtsdotter i Björlanda berättade att hon tidigt nämnda lördagsmorgon såg Wallin och hans son i ladugården inbära vardera ett svart får och att Wallin förut icke ägt får av sådan färg.

Anders Andersson i Björlanda: Att vittnet som bor i samma gård med Wallin, såg honom en fredagsafton i början av sistlidne oktober fara bort och påföljande lördagsmorgon tidigt hemkomma samt i sin ladugård inbära två mörka får, av vilken färg han förut icke ägt några sådana.

Wallin föregav att han vid en resa till Göteborg, då han skolat passera förbi Hellingsjö, däremellan och Björlanda på vägen upphunnit två kvinnspersoner, vilka till salu utbjudit nämnda skinn, som Wallin ock köpt efter 28 rk. stycket, att Wallin icke känt kvinnspersonerna, vilka uppgivit sig vara hemma i Dukared beläget ett litet stycke från Björlanda, och förnekade Wallin att delaktighet uti eller vetskap om ifrågavarande stöld.

Målsägarna jämte nämnden värderade de stulna fåren efter 2 rd. 32 sk. stycket till 13 rd. och de förevisade skinnen till 16 öre xxx (svårtolkat ord) banco stycket.-

Häradsrätten fann att Wallin ej kunnat visa behörig åtkomst till skinnen, varjämte blivit genom avhörde vittnen ådagalagt att Wallin en lördagsnatt i början av sistlidne oktober varit borta från sitt hem och påföljande morgon återkommit med får av samma färg som de

förevisade skinnen haft.- Alltså anser H.R. förty rättvist förklara C. M. Wallin säker till ifrågavarande stöld till 13 rd. 16 sk bco värde samt ålägga honom att därför böta det tillgripnas tredubbla värde med 40 rd och därefter en söndag i Björketorps kyrka undergå uppenbar kyrkoplikt, återgälda målsägarna de stulna fårens värde efter avdrag av skinnen med 13 rd. 35 sk. samt betala målsägandenas kostnader i målet med 2 rd. 32 sk. till vardera. Enligt husförhörlängden var C. M. W. född 1803. Han flyttade 1843 med hustru och sex barn, fem pojkar och en flicka, från Björketorp till Sätla.

Fäbodar

Fäbodkulturen hör ju egentligen Norrland och Dalarna till, men det är känt, att fäbodlar funnits även i södra Västergötland. Bollebygds härads dombok vittnar om att sådana funnit i Björketorp och Bollebygd.

I domboken för st. 1746 läses: Igenom en till Tingsrätten ingiven skrift anhölls åboerne Lars Bengtsson, Oluf Månsson och Per Nilsson i Björketorp Svensgård om Tr:s tillstånd till den mulebete vid deras urgamla fäbod i skogen förkvävande små krakeskogs avsvedjande. Fördenskull till följe av Byggningsbalkens 14 kap. 2 § förordnas nämndemännen Nils i Kulle och Lars Andersson i Rävlanda att berörde trakt uti någon jägeri- eller kronobetjänts närvaro besiktiga och till nästa ting med sin berättelse inkomma, då TR sig efter omständigheterna häröver utlåta vill.

Sedan heter det i domboken för ht samma år; Emedan efter T.R:s förordnande den 16 sistl. Maji nämndemännen N.A. och L. A. uti hejderidaren välbetrodde Birger Bergendahl närvaro besiktigat den trakt på allmäningen vid åboernas i Björketorp Swensgårds urgamal fäbod, som åboerna därstädes till mulebetets upprepande åstunda att avsvedja, och befunnit samma bestå av krakeskog till 1 ½ skäppeland samt intygat om nödvändigheten därav, alltså bliver detta däröver till behörigt tingsbevis meddelt.

I domboken för 1844 års vt finner man ett mål mellan Anders Andersson i Buerås kärande samt torparen Ander Johansson därstädes svarande om torpskatt. Till städ för käromålet ingav nämndemannen Carl Larsson som ombud för käranden, som avlidit, följande kontrakt:

Emot det Anders Johansson årligen utbetalar 10 rd rgs, åtnjuter han vår tillhöriga insynning så kallade gamla fäboden med all den rätt, vi densamma innehava.- Buerås den 1 sept. 1828. Måns Andersson, Johannes Persson, Ander Olofsson i Buerås.

Husdjur

Allmogen var fordom benägen för att hålla långt större kreatursbesättning, än gården eller torpet förmådde ge rejäl föda åt. Följden var, att djuren blev undernärda, särskilt när det led mot sommaren och fodret var slut och intet bete ännu fanns. Men om en ko då dog, ville man inte gärna anse undernäring som dödsorsak utan antog att en trollkunnig ovän vållat det. Johan Persson i Stockabäck, född 1863, berättar om en gubbe på Runna, död omkring 1910. En gång dog det en ko för honom, och då gick hans barn och bredde ut halm vid en korsväg

för att de skulle få reda på, vem som rådde för det. Det var så, att den som sedan först kom till stället, han skulle vara skuld till det. Gubben var borte och det bar inte bättre till än att det blev han själv, som kom. Han hade själv svält ut kon.

Samme sagesman berättar om gubben på Runna, att han lade krut på länna på koa, när han släppte ut henne på våren. Förmodligen tände han också eld på krutet; det var ett ofelbart sätt att få liv i eljest mer än halvdöda kor.

Hade de inget att ge sina kreatur i korsmässeveckan – den första veckan i maj – så hjälpte det inte vad de hade fått förut.

Att kon blev brunstig och ville till tjur kallades att kon blev öxnig. Om de ville, att en ko skulle bli öxnig, skulle de ge henne riktigt varmt bröd, säger Matilda i Mörtsjö os, född 1872. Om en ko inte löpte, så skulle man ge henne juläpple, säger Karl Jonsson på torpet Egypten, född 1850. Och Johan Persson i Stockabäck: Om en ko inte ville till tjur, skulle hon ges in en ålaråmp.

Karl Persson i Mossen, född 1864, har berättat: Ville en ko inte till tjur, gav de henne stånnpars; det liknar änna harts, som en stryker fioler med. Fick korna sådant, blev de löpska. Det kallades att tvånglöpa kon. Skulle man eller kvinna leda ko till tjur? Mor Tilda på ålderdomshemmet, född 1966, säger. Det var så att en karl skulle inte göra det, för det var fruntimmersarbete. Karl Persson säger: Det var fruntimmer för det mesta, som ledde kor till tjur förr. Det var en sådan sed. Men Karl Gustafsson, född 1863, sa 1945: Merendels var det karlar, som ledde ko till tjur.

En del mente, att det skulle ha sin betydelse, om tjuren hoppade på kon från vänster eller höger sida, men från vilken sida han skulle komma, om det skulle bli kvigkalv, minns jag inte, meddelade år 1933 Karl Jonsson i Egypten.

De klämde kon över ryggen eller kastade en spann vatten i ändan på henne, när tjuren gått av henne för att hon inte skulle krista sej utan behålla det, hon fått av tjurn (Karl Persson 1946).

Efter betäckningen skulle repet sitta på kon tre dagar, och tjuren skulle gå på (kon) tre gånger (Johan Persson 1933).

När kon blivit betäckt, fick fruntimret kalas, en fjärding bröd med sugel (tilltugg, pålägg; tvärsugel var då man hade två pålägg, exvis smör och fläsk) och kaffe. Jag tror det var mycket därför fruntimrena lacka av med korna. För tjuren betalade de bara 5, högst 7 öre för sexti-sjuttio år sen, säger Karl Persson.

Då kon kom från tjur, skulle kon ha en ullsax i drickaspann, så blev det kvigkalv. Det var kanske det, att det var en sprucka på saxen, som skulle göra't, berättade Johan Persson 1933.

Man skall syna – sluta att mjölka – kon på en fredag, så kalvar kon på dagen och inte på natten.

Då en ko kalvat, hade de en del för sig. Jag såg en kvinna i Bråtaared, som släppte en ullsax i kons förste drick, och så tog hon eldsörja med en kniv och släppte i tre gånger, berättade 1933 Karl Jonsson.

När en ko hade kalvat, gav de henne salt, linfrömjöl eller rågmjöl i vattnet för att efterbörden skulle komma fortare (Karl Gustavsson f. 1863).

Karl Persson meddelar: De la lite salt eller kol i mjölkspannen, när de mjölkade kon första gången, Bar de bort mjölk, tog de ett glöd i spisen och la i eller kastade i litet salt.

Kon skulle smaka på sin egen mjölk för att hon inte skulle få mjölkfeber. Och när hon skulle dricka första gången efter att hon kalvat, la de salt och råa potater och något kvacksalvaretu (tu=tyg) i vattnet.

Då en ko kalvat, fick man ej bära den första mjölken under bar himmel. I min ungdom fick jag alltid ta en handduk över kärlet, berättade 1933 Matilda i Mörtsjö os.

När de gett kalven mjölk förste gången, var det en tår igen i byttan. Den höllde de i näven och gned på kalvens rygg.

Då de skulle bära bort mjölk till ett annat ställe, så släppte de alltid en nypa salt i mjölken, strök eld på tre tändstickor och doppade i den. Skulle de gå över en bäck, så fick de skynda sej, berättar Matilda, som dock inte säger något om risken för kon att något av hennes mjölk spilldes i bäcken.

Om det inte ville bli smör, så lade de silver i grädden. Ett annat medel var att sätta ångeruddar i tölen (kärnstaven), säger Matilda. Hon kunde tillagt, att med ångeruddar menas spetsar på knivar och andra redskap, som man råkat bryta av.

Om namn på oxar och kor får man somligstädes besked genom bouppteckningar. Karl Persson erinrar sig följande konamn: Grilla, Spätta, Hjalma, Svarta, Krona, Maja och Kajsa. I socknen verksamma oxar ha burit namnen Grimmer, Spätter, Hjalmer. Observera att namnet slutar på er, ej på en! Persson tillade 1946: Nu har de inte haft några oxar här på över tjugo år.

Då de lackade bort en ko till marknad för att sälja henne, fick hon inte dricka i närmaste bäck, om hon ville aldrig så gärna, säger Matilda. Med närmaste bäck menar hon säkerligen den bäck, som rann närmast ägarens gård. Matilda fortsätter: De lackade nyköpta kreatur in i boningshuset, där de fick dricka ur grytan och äta bröd vid bordet. En häst skulle lackas genom alla rummen.

Karl Jonsson berättade 1933 för Helmer Olsson: jag köpte en ko i Sandserhult en gång, och då fick jag en bit bröd, som jag stoppade i vänster armhåla, och när jag kom hem, gav jag kon brödet. Det gjorde sin nytta. Aldrig på Kristi krök att kon gjorde ett rötane eller längtade, efter det jag hade lackat hem henne.

Då de köpt en ko, lackade de henne tre gånger runt en sten och sen skulle hon in i stugan. Så klippte de en lock ur svansen och hängde i spjället och sa: "Hit är du kommen och hit ska du trå". Detta enligt Johan Persson, född 1863, som tillägger: Nyköpt gris skulle också in i stugan och han skulle springa genom en byx.

Om en ko längtade (dit, varifrån man köpt henne), så försökte de med att klippa i hennes öra och få litet blod i en smörgås, och så gav de henne den. Så klippte de litet hår ur svansen och lade under en sten (Karl Jonsson).

För att skydda sina kreatur i fähuset borrhade de in rön i trösklarna (Matilda i Mörtsjö os). Om de hade otur i ett fähus, så spikade de in en levande orm i tröskeln (Karl Jonsson).

Stål satte de i taket och över dörren till fähuset (Karl Persson).

För att kor skulle gå hem om kvällarna, fick de bröd, som höllits i vänster armhåla, tills det blivit svettigt (Johan Persson).

Dog ett kreatur, måste man betänka den gamla regeln: "En ska aldrig gråta luden fot"

Hundar

Till tinget i maj 1770 hade Lars Larsson i Gräsryd instämt avskedade soldaten Lars Broberg för att han skall hotat ihjälskjuta käreandens fårhund.

Svaranden berättar att käreandens fårhund bitit dess svinkreatur, varföre han tillsagt honom häkta hunden, i annat fall har han hotat honom att skola den ihjälskjuta, vilket likväl icke skett, således påstår bliva fri från tillmälet och njuta ersättning för sin kostnad.

Som denna rättegång icke kan anses på annat sätt än som missbruk av de lagliga förmoner envar äger nyttja, befriar Rätten svaranden från tillmälet och sakfäller käreanden till 5 daler smts böter för rättegångs missbruk enligt 29 kap. 1§ R.B. och betalar han svarandens rättegångskostnade med 3 daler.

I oktober 1799 hade Sven Andersson, Anders Svensson och Lars Bengtsson i Erikstorp inkallat Per Andersson, Erik Persson och Börje Eriksson i Backa att svara för att deras hundar skrämt käreandenas får.

De anklagade erkände att deras löshundar någon gång skrämt och jagat fåren utan att likväl dem minsta skada blivit tillfogad.

Käreandena påstodo böter, helst deras får av denna orsak icke våga avlägsna sig från grunden nära gården och alltmera magrat, att de sluteligen förlora dem samtliga, om icke svarandena bortskaffa hundarna. Å ömse sidor yrkades ersättning för rättegångskostnaderna.

Utslag: Då svarandenas hundar icke gjort någon skada, kan ansvar och böter icke skäligen åläggas, men som de medgivit att hundarna flera gånger skrämt och jagat fåren, vilka därigenom hindras att ostörde hämta sin föda, bliva svarandena varnade att hädanefters hava en noga tillsyn på deras hundar och om förenämnde okynne icke kan avtagas, att hundarna bortskaffa, om de annars vilja undgå ansvar vid förnyad bevislig angivelse.

Husdjurens sjukdomar

Man trodde mycket på den skadliga verkan av s.k. ond tunga. Mest talas om faran av att någon berömde ett djur och hur man i sådant fall borde säga och göra.

På Hultet i Hindås var det en karl, som hade en oxe, berättar Karl Persson. Han sa: Det var en grann oxe. Pojken sa: ”Köss´en i röva”! Han sa det högt. Han skulle sagt det tyst. Och Matilda i Mörtsjö os meddelar: Man fick aldrig berömma ett kreatur, för då blev det olat.

Om någon berömde en djur, skulle man säga: ”Kyss dem i röva”!

Koa ä olater, hon blev slö och sömnig, säger Karl Persson. Man skulle gå till den, som man trodde ha gjort det, och tala om det, så skulle det hjälpa. Eller man skulle åderlåta ett sådant djur i öronen; gubbarna stack håll på en åder och lät blodet rinna.

Os (ink)hade nötkreatur ibland, säger August Andersson, Oset var brunsvart och det var som knölar, som hängde i smala trådar. Kom tråden av, blödde det väldigt, för det gick en blodåder i den. ”Det blir en redig mjölkeko av den kvigan”, sa somliga, ”men det var inte lönt att behålla na till ko, för hon kan inte klara första tidda”.

De fick inte bösta sönder ben på en söndag, för då bröt kreaturen benen av sig (Karl Jonsson i Egypten).

I stället för ordet idissla användes här verbet dröppja. Om en ko miste dröppjen, så gav de henne foderbollar från ett får (Matilda).

August Andersson säger: Det skulle vara bra att lacka dem in i fårhuset, så fick de dröjjen igen. Och Karl Gustafsson; Då fick kon en deg med orsten i.

Liar i taket var vanligt förr. De skulle skydda kreaturen mot mara (K.G.).

Rödsjuka – de pess blo. Det var en rot, de kokte och gav kreaturet spadet. En del gav kreaturet en tjärad sill (K.G.).

Röasjuka – de lagade till starkt kaffe med brännvin i och gav dem. Och blodrötter skulle vara bra; det är rötterna av en växt med gula blommor. Vi hade en kviga, som fick röasjuka, och vi försökte med allt möjligt, men det var inget som hjälpte. Då gav jag henne träsprit, och den blev hon bra av. Den skulle sätta värme i kroppen. Om de fått det av förkylning, så hjälper sprit, men har de fått det av värme, så är det inte att lita på. En del gav dem rödfärg.

Ormbett – de tog vara på ormskinn och rökade kreaturen med, när de blev ormbitna. Annars rökade de dem med enris (August A:n).

Pelle (en gubbe på ålderdomshemmet) kallar oset skabb och säger: Det var som stora sår under hele buken.

Trumsjuka, det fick både nötkreatur och hästar; då blev de så tjocka och stinna så. Det blev när de gick på klöver. De gav dem smör, smälte smör och hällde i dem. Eller stack hål mellan andra och tredje revbenet nerifrån (August Andersson).

Trumsjuka – de satte en pipa i munnen på kon och rökte, säger Karl Persson. Tillvägagångssättet borde ha närmare förklarats.

Vasst i sej – hjärtat drar föremålen till sej, då det arbetar. Petter på Rögården slaktade en gammal ryggig ko. Hon hade en tolvskilling, en brodd och två tretumspikar i folen (bladmagen), ett helt göpe med brötatyg. Och jag slaktade upp en gris på Enbacken, som hade en tretumsspik i sej.

Rens Anders var som veterinär. Han var i Nedsjön, och där viskade han i örat på kreaturen. Det var en, som frågade honom, vad han sa då: "Vill du inte äta halm och hö, så kan du dö", svarade han (Albin Larsson 1946).

Att köra foror

Björketorpsborna var mycket ute på resor. De fraktade varor mellan Göteborg och Borås och mellan sin hemort och Göteborg eller Borås. Domböckerna har rätt mycket att upplysa även om denna verksamhet.

Vid sommaringet 1765 kände kaplansänkan Gunilla Barfodia i Bollebygd, född 1702, som dotter till kyrkoherden i B. Gabriel Hindrici Barfodius och nu änka efter komministern i B. Andreas Fjerman- till Anders Arvidsson i Gräsryd för det han utan hennes tillstånd kört ett lass knapel (tunnstavor) på hennes häst till Göteborg, för vilket påstås den forlön, som vanligen erlägges.

Svaranden androg till sitt försvar, att en kärandens gosse skulle ifrån Göteborg hämta ett lass råg, då svaranden lade 200 st knapel på kärran, varemot han halp gossen att bära rågen på lasset och var honom följaktig på hemresan, varav vill slutas, att han ej skadat hästen och genom sin tjänst betalt forlönen.

Frågades huru mycket betalas för ett lass ifrån Gräsryd och huru många knapel räknas på ett lass efter en häst. Nämnden berättade att ifrån Gräsryd betalas en for till Göteborg med 4 daler för ett fullt lass, som räknas till 400 knapel.

Dom: Sedan svaranden ej kunnat förneka, att han nyttjat kärandens häst till 200 st. knapels medförande, utan kärandens tillstånd, prövar tingsrätten rättvist ålägga svaranden ersätta forlön för ett halvt lass med 2 daler smt samt enligt 21 kap. rättegångsbalken ersätta orsakade rättegångskostnader med 2 daler.

Till hösttinget 1783 hade Anders Nilsson i Rävlanda instämt Lars Larsson i Gräsryd och dennes hustru för att de utfarit emot honom i skällsord, då han återfordrat sin säck, som genom misstag blivit under en spannmålsfora i Borås bortbytt emot en dylik, som svaranden tillhörde, och vilken käranden återställt samt således återfordrar sin säck tillbaka. Däremot hade Lars återstämt Anders för det han satt sitt bomärke på den säck, som tillhörde Lars.

Anders anför, att pigan Brita Olofsdotter körde i följe med flera av grannarna råg till bränneriet i Borås från Göteborg förlidne augusti månad och när säden var uttömd lärar misstaget skett ty då pigan kom hem, hade hon en främmande säck, men då däroms ej kunde fås besked, hade hon satt sitt bomärke på den tillbytta säcken endast i avseende att den ej skulle å nyo bortbytas, men 14 dagar därefter vid lika tillfälle av spannmålsfora igenkände Lars Larssons hustru Märta Hansdotter sin säck, samma hon förut blivit tillbytt och då nyttjades av Anders Nilssons förenämnde piga, som körde hans ök och har Märta då lämnat en annan gammal hösäck i stället, vilken ej tillhörde Anders.-

Där fick man alltså veta, att även unga kvinnor uppträdde som forkörare på 1700-talet.

Till st. 1823 hade Måns Wilhelmsson i Röberg instämt Olof Isaksson i Petared och drängen Johannes Petersson i Fläskjum Övregården för det de den 28 sisl. maji å landsvägen vid Wannahult på åtskilliga sätt förolämpat honom samt sönderrivit hans kläder. Svarandena bestridde tillmälet.

Vittnet Sven Petersson i Hall berättade, att den uppgivne dagen blev hans pålastade kärre, som stod på sidan av landsvägen vid Wannahult, omkullkastad utan att vittnet såg, om svarandena eller de andra i sällskapet varande sådant gjorde, men sedermera och efter det käranden jämte sällskapet avrest från stället, blev han av bägge svarandena en stund hindrad att framkomma, helst de med sina hästar igenstängde vägen för honom och yttrade Olof Isaksson till käranden, att om han före fore till Borås med sill och bräder, så skulle han bli olycklig, varjämte vittnet tillägger att bemälte Olof av hans lass tog tvenne kopparbitar och kastade i vägen.

Vittnet Nils Gustafsson i Wärröd androg, att vid berörda tillfälle kastade svarandena omkull kärandens kärre tvenne gånger, samt hotade honom för det han gick dem i förväg med beting av foror, varförutan de gävo hans häst flere rapp och, sedan käranden avrest från Wannahult, vände om hästen samt i övrigt å vägen buro händer på käranden och sönderrevo hans väst.

Johannes Eriksson Björketorp Svensgården vittnade att först Johannes Petersson och sedermera Olof Isaksson omkullslogo kärandens kärre och Olof rev på vägen sönder hans väst, varjämte bägge hindrade honom att förspänna hans häst och sedan sådant dock skett, fattade de i hästen, vände den om samt efteråt igenstängde vägen för honom. Även kastade Johannes Petersson en grep gödsel på hans lass, vilket vittnet Nils Gustafsson också tillägger.

Nils Hansson i Björboås Storegården vittnar lika med Johannes E:n med tillägg att bägge svarandena hjälptes åt att sönderriva kärandens väst.

Till vt 1843 hade uppskjutits ett mål mellan Anders Isaksson i Rävlanda och Karl Larsson i Kulla, Bollebygds sn, om skuldfordran, varvid det upplystes att käranden år 1842

tillhört en fora, därmed åtskilliga varor ifrån handlanden Westerberg i Göteborg blivit sände till fabrikören Pomp i Borås, då fraktlegan beräknats efter varornas vikt och förpassningen eller forsedeln varit ställd å Erik Andersson i Wärred. Att svaranden, som ock varit en bland förbönderna, skall av Pomp emottagit frakten och så vårdslöst utdelat den emellom delägarna i foran, att käranden förlorat 2 rd rgs uti legan samt att skulden sig därifrån härleder.-

Den 1 juni 1843 hade Per Andersson i Fläskjum och Johannes Andersson i Grimsås stämt Magnus Börjesson i Backa med påstående att utfå 10 rd rgs som svaranden för två år sedan från Göteborg till Rydboholms fabrik körde loss utan att samma fordon sedermera redovisa.

Handlanden E. G. Andersson i Göteborg författade hösten 1843 följande relation: Bonden Lars Andersson i Gräsryd mottog av mig enligt forsedel under härvarande Larmsmässa marknad i augusti månad 1842 två tunnor norsk sill för att mot forlön avlämna till Erik Bengtsson i Wänäckra (äckera=åkrarna) och Örby socken i Marks härad, men som han endast till ägaren avlämnat den ena tunnan sill och själv behållit och försålt den andra, så föranlåtes jag härmed att ödmjukeligen anhålla om laga kallelse och stämning å bemålte Lars Andersson med påstående att han måtte åläggas att antingen till mig eller Erik Bengtsson i Wänäckra ersätta varans värde med 15 rd. rgs med laga ränta tills likvid sker.-

Vid tinget i mars 1845 tilltalade länsman S. Bruno torparen Anders Larsson på torpet Nyfika vid Fjälla för det han den 21 jan 1844 vid torpet Korsslätt i Björketorps socken fråntagit angivaren en hælglundra. Angivaren Johannes Andersson i Hultet infann sig och uppgav att han vid ifrågavarande tillfälle kom från Göteborg och under betning vid Korsslätt å sitt medförda fisklass mistade en hælglundra värd en rd banco, vilken svaranden skall sig tillägnat.

Svaranden, som förut icke varit för olovligt tillgrepp anklagad, förklarade att han och angivaren voro i ett följe med fisklass från Göteborg, att nära Landvetter svaranden saknade en hælglundra för tillgrepp varav han misstänkte angivaren och förebrädde honom därför, då angivaren yttrade, att om hade mera än 14 flundror på sitt lass, svaranden skulle få taga överskottet, att sedermera under vägen vid Härryda angivarens lass stjälppte, då vid räkning befanns att angivaren hade 15 helgeflundror samt att svaranden därför vid Korsslätt å angivarens lass tog igen sin flundra och därom genast underrättade angivaren.

Per Andersson i Kinna berättade att han jämte angivaren och svaranden var i ett följe från Göteborg. Efter nattkvarter i Asmundstorp (i Härryda) svaranden saknade sin helgeflundra, att vid betning å Korsslätt svaranden omtalade att han på angivarens lass igenfunnit sin flundra o.s.v.

Rätten fann inte, att svaranden kunde åläggas något ansvar i saken.

Handlanden Efraim Hultén i Borås anklagade vid vt 1851 Andreas Nilsson i Villingsgårde för att denne, som den 15 oktober 1850 från handelsbolagen Björk och Engström i Göteborg till Hultén och hans bolagsman Landahl i Borås skolat föra ett fat piccardonvitt (domain de Picardon) innehållande 136 kannor, under vägen dels tillgripit 26 kannor och dels genom spädning fördärvat återstående delen av vinet, så att en förlust av 125 rd. 32 sk. rgs blivit Hultén och Landahl tillskyndad, ingivandes Hultén såsom bevis härpå förpassning och räkning.

Andreas Nilsson erkände att han såsom forman inom detta härad vid soldaten Djerfs hemvist tillgripit och förskingrat det av Hultén uppgivna vinet.

Vid ett urtima ting den 7 maj 1851 vittnade Anders Eriksson, att en dag i oktober sistlidet år reste vittnet förbi Djerfs torp, varest Djerf och Andreas Nilsson på den förres gård höllo med var sitt lass, av vilka det ena bestod av ett fat och det andra av en större bomullsbal, därvid Andreas kallade på vittnet och lät honom utur en butelj, som han hade stående i åkdonet, dricka vin, som vittnet på smaken fann vara piccardon.-

Sven Bengtsson i Kärre berättade att vittnet gick förbi Djerfs, då någon av de tilltalade inkallade honom, att vid hans ankomst där voro församlade alla de tilltalade utom Johannes N:n, att Andreas nu utur ett i stugan liggande fat, på vars sida fanns ett hål, upptappade sött vin och därmed undfägnade både vittnet och de andra i stugan varande personer. Därav ett muntert lag uppstod, då Andreas nu påstod att vinfatet hörde honom till och han förbjöd att någon fick nalkas detsamma samt att senare på aftonen Johannes Nilsson ankom med ett lass kaffe och manade Andreas N:n följa med till Borås med sitt lass samt att alla de övriga tilltalade därvid hulpo Andreas Nilsson att utbära besagda vinfat på Andreas åkdon, därpå han och Johannes foro av.

Vid flera ting rannsakades angående av ovan presenterade formäns och ett par andras övriga bravader. Ur domboken från ht 1851 hämtas: 1. Magnus Andersson vid Kåhult anklagas för att han, som den 9 jan. 1850 av handelsbolaget Rökes och Brusewitz i Göteborg mottagit 39 buntar oblekt bomullsgarn no 16 att forslas till Johan Andersson i Seglered (i Seglora socken) skall ur varje bunt tillgripit en härva. 2. Den förres broder Hans Andersson vid Kåhult att han, som i slutet av 1849 ifrån bemälte handesbolag till Elias Jonsson i Kinna Sörgården benämnd Halsagården fört 80 buntar bomullsgarn no 30, utur vardera av dessa buntar tillgripit en härva o.s.v.

Då en torpare höll sig med två hästar, betyder detta inte att han hade ett ovanligt stort torp utan att han sökte sin bärgning främst genom att frakta gods efter häst. Man hittar en sådan torpare i 1851 års dombok där det i maj skrevs: Till Anders Månsson i Willingsgårde försäljer jag härmedelst nedan uppräknade egendom nämligen åbyggnaderna på torpet Wiken under Willingsgårde bestående av manhus och ladugård för 150 rd rgs, ett vitt sto 100 rd, en röd häst 100 rd, en rödryggig ko 30, en rödhjälmig dito 30, en bagge och tvenne får 6, en järnbeslagen lassskärre med järnaxel 10, en dito med dito 10 rd., förpantningsrätten på återstående 21 år av torpet Wiken, som blivit till hälften överlåten å mig av förpantningstagaren min fader Nils Svensson för 50 rd. En blåmålad sele med betel och töm 4 rd, en sele med dito 3 rd. m.m. Summa 504 rd.-

Johannes Nilsson på Wiken måste lämna allt detta för att betala sin skuld till sin husbonde. Om orsaken till att denne forkörare kommit på obestånd, får man inte veta något. Men livet på vägar och krogar hade sina frestelser och faror. Man läser t.ex. i ett mål vid ht. 1840 om Erik Bengtsson i Dalegården, att han ofta med slag, skuffningar och smådeord överfallit gårdens undantagsfolk, synnerligen då han hemkommit drucken från resor, vilket inträffar nästan varje vecka.

Körkarlen kunde också frestas att snatta av de honom anförtrodda varorna, men vanligtvis fick han då bittert ångra sin dumhet: Till tinget i maj 1855 hade länsman Bruno häktat och fick nu framställa till rannsaking drängen Anders Bengtsson i Barkulla för att han den 14 sistlidne april, då hans husbonde Per Larsson därstädes anförtrott honom ett lass bomullsgarn att föras ifrån Göteborg till Kinna, av lasset stulit 9 buntar sådant garn, varjämte Bruno tilltalade torparen Bernt Olof Wallin vid Lönnekulla och Erik Johansson på Kyrkhult

vid Willingsgårde för att de skola av det stulna garnet mottagit var sin del och såmedelst tjuvnaden främjat.

Målsägaren Per Larsson berättade att då Anders Bengtsson hemkommit ifrån Göteborg och insatt lasset efter vanligheten i en bod vid Hellingsjö gästgivaregård, han icke anmält någon olycka men avrest till Hellingsjö ifrån hemmet på morgonen den 14 april för att fortsätta resan till Kinna samt återkommit och beklagat sig att stöld i lasset skett under föregående natt, att Per Larsson icke därvid misstänkt Anders utan låtit honom fara utav men straxt därpå begivit sig efter och i sällskap med gästgivaren på Hellingsjö hunnit Anders vid Bonareds gästgivaregård (i Hyssna sn), att Anders därstädes blivit allvarligt förhörd och erkänt tillgreppet.-

Anders dömdes att ”för stöld från husbonde och som forman” böta det stulnas sjudubbla värde med 378 rd., vilket förvandlades till 28 dagars fängelse vid vatten och bröd. Därtill uppenbar kyrkoplikt.

Påsk

Tre gamla tillfrågas angående benämningar på dagarna i påskveckan eller dymmelveckan. Lisa Johansson, f. 1866, svarar: Svarte måndag, vite tisdag, dymmel onsdag, skärtorsdag, långfredag, kerna lorda (de skulle kerna smör då) och äta söndag (5016, s 30).

Precis samma benämningar uppräknar Karl Persson och Karl Gustavsson. Båda tillägger: Förr skulle de alltid kerna smör på lördagarna. Vita tisdag kallades så, för de kläder, de blötte på måndagen, skulle bli vita på tisdagen, säger Karl Persson (5113, s. 7).

H.O. har efter fru Johansson i Bråta red, f. 1851, upptecknat: Flickorna skulle sopa dymle onsdag och sedan ej förrän på långfredag eller påskdagen, och då en flicka då gick ut med soporna, så fick hon se den hon blev gift med (3185, s. 40).

Vidare påstod fru J:n: Karlarna blev så arga, om de fick se ett rocka hjul gå runt skärtorsdag. Samt: De skulle inte gå barfota i dymleveckan, då fick de värk i fötterna. De fick ej äta mjölkmat på långfredag, för den värkte ut, och ej fet mat, för den fick de svettas ut. De tjärade alltid över dörrarna till ladugården i påskveckan. För C.M B berättade Lina Johansson 1945: Långfredagen skulle alla karlar ha stryk. Det var fruntimmerna, som skulle komma med ris och piska dem, innan de var uppstigna. Nej, varken fruntimmer eller barn skulle ha stryk – det var ju karlar, som hade varit stygga vid Frälsarn. De skulle påminnas om det (5016, s. 30). De skulle ge varann stryk på morgonen långfredag. Då kröp de djupt ner i sina Tarrasängar (skåpsäng) för att det inte skulle gå att komma åt dem (3185, s. 48. Karolina A:n f. 1854).

Karl Gustavsson sa: de ville inte gärna hugga ved i dymmelveckan, för den veden ville inte bränna och kreaturen fick benröta, om de trampade på stickor, som blivit då.

Gustavsson fortsätter: De eldade och sköt påskaftons kväll för att skrämma påskkäringarna. De sköt spjället tidigt påskaftons eftermiddag för att inte påskkäringarna skulle komma in och sopa ut elden ur spisen och ut på golvet. Och en skulle stänga väl, så att de inte kom in i förhusen, och rita kors med kol dels på fähusdörren, dels ovanför dörren, det såg jag på ställen, där det bodde gammalt folk (5113, s. 45).

Karl Persson berättar: Äggtiggare – pojkar klädde ut sej i gamla trasor till tiggare. Det var bondsöner och drängar och torparpojkar. De var vuxna; småpojkar gick sällan. De kunde komma fyra och fem i sällskap. De fick kaffe och gökar och några ägg. Äggen tog de i en korg. På något ställe kokte de äggen, åt och delade med sej till husets folk. Inga flickor gick omkring på det viset (5113, s. 6,7,).

Ägg åt vi på påskdagens morgon, säger Karl Gustavsson.

Karl Jonsson i Egypten berättade för H.O. 1933: Om påskkäringarna råkade komma över kyrktorn, så blev de hängande och kom inte längre. Då de skulle ge sej iväg hemifrån, ropade de:

”Upp å här ut,
te helvetes knut
hit igen inna dager”!

Påstafton sköt folk spjäll och stängde dörrarna och gick tidigt i säng. – Solen dansar påskdagen på morgonen (3185, s. 39).

Påskdagens vind skulle vara till pingst (3185, s 45).

Vårhalvåret

Paulus den 25 januari. Karl Henriksson i Mörtsjö Bro säger:

När Paulus är mild och blid, så blir det gott år och god tid (3185,s.44)

Februari kallades Göja. Den medför alltid snöyra. Karl Jonsson i Egypten sa: Göja rustar. Gör hon inte det, så blir mars värre i stället (3185, s. 43).

Göja kom med grötaljus och mars med sängaljus (4793, s.10)

Om det droppar från kyrktaket kyndelsmässodagen (den 2 febr.) så blir det ett gott mjölkår (3185, s. 41).

Sigfrid – om det dröp från taken den dagen, skulle det bli gott hela tiden, såvida inte Petter katt en vecka senare ändrade det. Var Petter katt kall, blev hela våren kall (K. Gustavsson f. 1862. 5016, s. 32).

Det är åtta dar mellan Sigfrid och Petter katt. Sigfrid vill att isarna ska bli starka, men Petter katt vill att de ska gå bort. De strider i åtta dar (Karl Persson f. 1864. 5113, s. 13).

Petter katt kastade den varme stenen. Sen är inte sjöarna att lita på, det tar lika mycket under isen som på (5016, s. 32).

Mars med sitt skägg
lockar barna utför vägg,
mars med sin luva
lockar alla barn in i gruva (4793, s. 10).

Ja, mars på båda ställen, för den månaden kan ibland vara mild, ibland bister. Men vanligtvis lyder här detta rim så:

Mars mä sitt skägg
lockar barna utom vägg,
april mä si luva
kör barna in te gruva (Karl G:n. 5016, s. 32)

Gregorius i gamla almanackan den 12 mars, senare den 13, var en märkesdag av stor betydelse.

Gregori drängar

bär ljus i sängar

sa 1933 Börje Andersson, född 1843.

Karl Gustavsson meddelade 1945: Gregorius drängar bär ljus i sängar, sa de. Man skulle börja gå till sängs vid dagsljus den dagen. De hade för sej, att om den dagen var mycket kall, skulle det bli fyrti frostnätter före sommaren (5016. s. 32).

Från Vårfrudag till Mikaeli skulle det inte vara några kvällseter, sa 1933 Karolina Andersson, f. 1854. Man skulle således inte sitta kring spisen eller vid någon sorts artificiell belysning och arbeta den tiden, ty då hade man dagljus tillräckligt länge. Hon sa också: Om det var frost gamla vaffenatt, så skulle det bli 40 frostnätter före midsommar (3185, s. 47). Den 6 april kallades förr gamle vaffedan.

Att äta våfflor på Vårfrudan är en sed, som kommit till på senare (Karl Persson f. 1864, 5113, s. 12). Trana bär ljus i säng (3185, s. 44 Karl H:n f. 1851).

Var det frost på 40 martyrer, den 9 mars, blev det frost i 40 nätter före midsommar (3185, s. 43).

De försökte narra varandra den 1 och 30 april. ”April, april, din dumma sill, jag kan narra dej vart jag vill” (5016, s. 33). Narra 1 april är en gammal sed (5113, s. 13).

Wilhelm. ”Trettne vecka” gick in sjätte april, men en och annan började i stället den tolfte april med tolfte veckan. (3185, s. 47. Karolina A:n f. 1854). Veckoräkningen – den omvända – började den 6 april, Wilhelms och gick ut på Irineus. De räknade veckorna t.o.m. den sjätte. Kornet sådde de i sjätte veckan. I Kåhult la de de siste petätera midsommarafton, men det blev petäter likakväl (4793, s. 10).

Sädesärlan kommer den 6 april (318 5, s. 44).

Nionde och sjunde var ”beteteveckor”, åttonde var Korsmässeveckan, då det inte var bra att sätta potatis (3185, s. 42 Börje A:n f. 1843). Kornet såddes i femte veckan (3185, s. 44 Karl Henriksson f. 1851).

Vårråg skulle sås Ture och Tyko, den 28 och 29 april. Ture och Tyko var rågdagar (3185, s. 44 och 47).

1 maj – de lagade att de hade brännvin hemma, så att de kunde dricka mäg i bena. Så åt de ägg antingen till frukost eller middag (5016, s. 33). 1 maj – de skulle ha lite starkare mat då, äggröra ock fläsk och supar – supa mäg i bena (5113, s. 13. Karl Persson).

Markus, den 25 april, skulle alla maskar få liv (3185, s. 44).

Korsmässa den 3 maj. Korsmässeveckan är kall både vår och höst (3185, s. 43). I korsmässeveckan skulle de inte röra jorden, då blev det ogräs (3185, s. 42. Börje A:n f. 1843).

I korsmässeveckan skulle man inte lägga potatis, då blev det bara korskål i landet (3185, s. 47. Karolina A:n). Mårten leker i elfte veckan (3185, s. 43).

Om det regnade Kristi himmelfärdsdag, så blev det svårt att bärga hö. Kristi himmelfärdsdag är förste nappedan (3185, s. 47).

Kristi hfs.dag, då skulle rävarna ta ut sina ungar förste gången och lära dem att fånga mat och ett som annat. Då var många jägare ute och sköt rävar. Nej, barn och ungdom var inte ute i skogarna då – den dagen skulle också vara förste metaredagen (5113, s. 12. Karl Persson).

Kristi hfs dag skulle fruntimrena gå vitärmade till kyrkan (D:o).

Om Kristi hfs dag skulle fruntimmerna komma vitärmade till kyrkan, annars sa folk, att de inte hade någon särk (3185, s. 45).

Nej, jag har inte varit med om att gå med ungdomen till en främmande kyrka Kristi himmelfärds dag och vet inte om att några andra gått heller. Många fruntimmer gick till Sätla och Hyssna för att höra komminister Pettersson (Carl-Johan P. född 1850. Komm. i Sätla 1880-1909), men det var nog vilken söndag som helst (5016, s. 32 Karl Gustavsson f. 1862).

Jämför med ovanstående uttalande vad Lina Johansson, f. 1866, berättat: Kristi hfsdag brukade ungdomen här i trakten gå till Lindome kyrka. Det var två mil, väl det. Det tog hela dagen och långt på natten. Vi gick inte värst tidigt på morron, för det var bara, när det var sen tjänst, klockan ett, som vi gick. Vi hade matsäck med oss, var klart. När järnvägen blev, slutade vi upp med att gå.

Nej, ungdomen från andra socknar gick inte hit till Björketorps kyrka.

Kristihimmelfärdsvaka hade vi med eldar. Likaså påskevaka och valborgsmässoafton. Viktigast var det om påsk, att vi hade stora högar och en tjärtunna (5016, s. 31). De eldade alltid vid Kristi himmelfärds dag och vid påsk (3185, s. 48 Karolina A:n f. 1854).

Det var Kristi himmelfärdsdag på morron, som solen dansade, för vår Frälsare for upp till himmelen då (5113, s. 7 Karl Persson).

Lin såddes den 18 maj, Erik (3185, s. 42). Erik är förste metedan (3185, s. 44. Karl Henriksson f. 1851).

Om det regnade trefaldighets söndag, så blev det regn tre söndagar i rad (3185, s. 44).

Erik såddes linet. Det gick också bra på Urban, den 25 maj (3185, s. 43).

De ville släppa vall kreaturen på Beda (jämför verbet beda, beta!). Då skulle de kunna föda sej ute. Men många kreatur fick gå ute vintern över och äta ljung (5113, s. 13. Karl Persson).

Gissle

Gissle nämnes i jb. 1548, Gislå 1550, Gislå 1556.

Bouppteckning förrättades den 9 maj 1761 hos Håkan Håkansson i Gisslå efter hans avlidna hustru Anna Börjesdotter. Kvarlåtenskapen besteg sig till 342 daler och 6 öre och gälden till 16 daler och 14 öre smt.

Vid vintertinget 1776 ingavs en bouppteckning in dupplo (i 2 ex.), som den 22 nov. 1770 blivit förrättad på kvarlåtenskapen efter avledne Lars Håkansson i Gisslå, varav befinnes att summa inventarii sig bestigit till 360 daler 25 öre smt. men gjäld och skuld, de fattigas andel inberäknad, till 15 öre, som betalt och qvitterad är, uppgått till 47 dal. 25 öre smt.

Till samma ting lätt änkan Maria Larsdotter ingiva såväl bouppteckning, som efter dess avlidne man Gustaf Andersson blivit hållen den 1 maj 1775, varav befinnes att summa inventarii uppgått till 135 dal. 29 öre samt gjäld och skuld till 10 dal. 30 öre, som det vid samma tillfälle i anledning därav upprättade skifte, vilket, sedan till gäldens betalande persedlar blivit avlagde, som böra på auktion försäljas och överskottet därå till delning gå tillägger änkan i fördel 5 dal, 18 öre och i giftorätt 37 dal 17 öre samt

sonen Lars Gustafsson 75 dal. 2 öre i fädernearv. Och må änkan Maria tillåtet vara att i annat gifte träda.

Över kvarlåtenskapen i boet efter avlidna hustrun Brita Olofsdotter lät änkemannen Bengt Ambjörnsson därstädes till tingsrätten ingiva en den 15 febr. 1774 upprättad bouppteckning, varav befinnes det egendomen blivit ansedd till 582 daler 23 öre samt att gäld och skuld uppgått till 85 daler 8 öre.

Vid sommartinget 1796 företog sig häradsrätten uppskjutna målet från sista tinget no 23 emellan änkan Anna Olofsdotter och Lars Hansson i Gisslå kärander samt ingenieuren Liljedahl och Anders Hansson i Gisslå svarander angående de förras påstående att det av L. upprättade skifte på inägorna till hemmanet Gisslå måtte undergå någon jämkning. Då sig parterna infunno och L. inlämnar conceptcartan med beskrivning. Sedan parterna fått råderum att överlägga, inlämnade de till rätten en så lydande förening.- Kartan och föreningen stadfästes till parternas framtida efterrättelse.

Efter det storskiftet å hemmanet Gisslå inägor blivit genom förening fastställd, lät lantmätaren herr Jacob Liljedahl till rätten ingiva en räkning för dess resekostnader till detta ting: Ifrån mitt hemvist Wennebo till Fläskium 5 mil gör för tvenne hästar á 16 sk. milen 1 rd. 32 sk, en reseväg á 24 sk. arvode och 8 st. tractamenten 32 sk, en dag på stället 32 sk., hemresan med arvode och förtäring 2 rd. 16 sk, för detta års sommarting upptages allenast 2 rd. Sa 7 rd. 16 sk. Fläskium den 20 juni 1796. Jacob Liljedahl.

Innan Häradsrätten sig häröver utlåter, vill rätten höra delägarna uti Gisslå byelag.

Vid hösttinget 1803 fordrade Måns Bengtsson att Sven Jönsson, Hans Andersson och Anna Olofsdotter måtte åläggas förete karta och beskrivning över inägorna till kronoskattehemmanet Gisslå. Det befanns, att parterna ännu icke från lantmätaren, som förrättat storskiftet, bekommit någon karta, ej heller trodde de sig skyldiga densamma annorlunda anskaffa än i förening med de övriga åboerna på hemmanet. Rätten ansåg, att ingenting är mer billigt än att åboerna i Gisslå gemensamt emot lösen avfordra vederbörande lantmätare den för nödig ansedda och nu omstämda kartan och beskrivningen.

I påstående om laga ansvar och ersättning hade Måns Bengtsson även låtit inkalla sin gårdbo Sven Jönsson i Gisslå för att denne anlagt en gångstig över Måns åker och olovligen slagit och inbärgat ett stycke äng, denne senare tillhörig.

Vidare hade Måns instämt sina gårdboer Sven Jönsson, Hans Andersson och Anna Olofsdotter under påstående att genast nedtaga en ny gärdesgård, som de till kärandens förfång uppsatt invid denne senares åker, i händelse laga tillstånd därtill icke kan visas. Rätten ogillade de två senare stämningarna, emedan de icke enligt vad lagen bjuder i Rättegångsbalken 11 kap. måste vara skrifteligen uttagna.

Vid vintertinget 1804 framkom för mig (häradsbänken) och sittande rätt bonden Måns Bengtsson med anhållan å egna och sin hustrus Kjerstin Larsdotters vägnar om laga fasta och sköte å $\frac{1}{4}$ mtl. kronoskattehemt Gisslå, som de sig tillhandlat av sina svär- och egne fader Lars Hansson emot 166 rd. 32 sk. riksgäldsmünt och de villkor salubrevet av den 4 octob. 1802 närmare omröres.

Till st. 1806 hade Måns Bengtsson i Gisslå låtit instämma Sven Jönsson, Hans Andersson och Elin Bengtsdotter därstädes i påstående:

1. Att desse senare, som innehavare av en del av de ägor, vilka vid storskiftet å hemmanet Gisslå tillfallit kärandens andel, måtte förpliktas återställa den bortmistade jorden i enlighet med storskifteskartan och däröver författad beskrivning samt
2. Att ersätta den skada och förlust som käranden dymedelst fått vidkännas, att jorden alltsedan storskiftet varit av svaranden begagnad.-

Vid vt 1822 tillkännagavs i Gisslå att de försälja vårt ägande $\frac{1}{4}$ dels mantalkr.sk.hmt Gisslå till vår käre broder och svåger Andreas Svensson i Gisslå för 250 rd bco, vilken summa är av köparen till fullt nöje oss betalt med 250 rd. Det villkor som vår kära moder och svärmoder sig förbehållit i vårt erhållna köpebrev av den 23 sept. 1816 skall av nu närvarande köparen till alla delar ovägerligen uppfyllas.

I 1825 års dombok hittas ett köpebrev, varur följande hämtas:

Jag Kjersti Larsdotter med mina myndiga barns och omyndiga barns förmyndares goda råd och samtycke upplåter och försäljer $\frac{1}{4}$ mtl kr sk Gisslå till min kära son Bengt Månsson för en betingad och överenskommen köpesumma stor 400 rd bco och följande villkor:-

Skulle jag ej kunna förbliva i bröd med köparen, så skall jag hava till undantag $\frac{1}{2}$ tunna utsäde och 4 skeppund hö samt hus och husrum i den nu varande man- och ladugårdsbyggnad, av köparen åkerjorden hävdad och brukad.

Min dotter Brita Månsdotter skall hava sin försörjning på hemmanet.

Lars Bengtsson och Anna Andersdotter i Gisslå sålde genom köpebrev av den 17 nov. 1825 sitt ägande $\frac{1}{4}$ dels mantal Gisslå till sin systerdotter Christina Andersdotter för 500 rd. bco, vilken summa är av köparen till fullt nöje betald.-

Vi skola hava vår försörjning hos köparen av kläder och föda. Men skulle emot all förmodan vi av köparen så behandlas, att vi ej kunna kvarbliva i köparens bröd, skola vi hava undantag på hemmanet bestående av Östra gårdet vid Dalagården, Hagabergslyckan och Stora Hulla. Detta undantag skall av köparen väl brukas såsom dess egen jord samt våras, höstas och inbärgas, tillika bestå oss man- och ladugårdshus, som uppföras på den plats vi själva utvisa jämte rum i källaren till vårt behov och behövlig vedbrand, som framköres.

Den 3 mars 1845 inskrevs i domboken följande auktionsprotokoll:

Sedan kungörelser blivit utfärdade och kungjorde i nästgränsande kyrkor inställde sig undertecknad samma dag för att uppå begäran av Bengt Persson i Gisslå genom auktion utbjuda till den mestbjudande dess ägande $\frac{1}{4}$ mtl kr. sk. Gisslå och förbehöll sig ägaren följande:

1. Förbehåller jag mig i min övriga livstid såsom undantag till åker den inhägnade lyckan s.k. Rögerne och till äng Stora hålan kallad efter jordfallet, ävensom nödig vedbrand, risk och stängsel att få taga på hemmanets skog. Likaledes förbehåller jag mig allt det virke, som i skogen finnes vara nedhugget och å marken nu kvarliggande, ävensom en nedfälld svedjebråt, som är nedfälld vid Lervik förbehålles i trenne år.
2. Köpesumman skall vid tillträde fullt erlägges och intill dess bestrider ägaren reservskjutsen, ävensom betalar alla detta året utågende onera av hemmanet.

Då hemmanet utbjudits, stannade hemmansägaren Anders Månsson för högstbjudne 1072 rd. rgs., vilket med klubbslag stadfästades. Sålunda tillgått betygar. Lars Andersson, Räflanda, anmodad auktionist.

Förestående hemmansdel transporterar undertecknad uppå Andreas Svensson i Gisslå för ovanskrivne 1072 rd rgs försäkras. Gislå den 9 oct. 1844. Anders Månsson i Willingsgårde.

Till vittne Lars Andersson. S. W. Fogelberg.

Förenämnda $\frac{1}{4}$ mtl. kr sk Gislå transporterar jag undertecknad på min kära dotter Johanna Andreasdotter, ävensom upplåter härmed och försäljer till bemälda min dotter $\frac{1}{8}$ mtl. i mitt förut ägande kr.sk.hm Gislå för till fullo betald och kvitterad köpesumma stor 300 rd banko och följande villkor: Skall jag åtnjuta min försörjning med kläder, föda och anständig skötsel till min dödedag.-

Vid samma tillfälle sålde Andreas Svensson sitt $\frac{3}{8}$ mtl kr.sk. i Gislå till sin son Sven Andreasson.

Gräsryd

G. är med i jordeboken av 1547.

Vid ht 1769 tilltalade Anders Arvidsson i Gräsry hustru Gunnur Bengtsdotter därstädes för skällsord med påstående att vinna upprättelse och ersättning för rättegångskostnaderna i målet.

För svaranden inställde sig dess man Anders Larsson, som erkände att hans hustru kallat Anders Arvidsson en tjuv, vilket han förmenar nogsammt vara bevist av de vid denna och flere Rätter befintelige domböcker, således hoppas att tillvitelsen ej lär vara ogrundad och följakteligen vinna ursäkt.

Käranden anhöll att hans inkallade vittne Anders Gunnarsson i Getabrohult efter avlagd ed må höras, vilken efter intet jäv emot honom var att anföra, avlade den vanliga sanningseden samt varnad för mened berättade, att han under resan till Göteborg hörde svarandens hustru på dess gård utkasta okväden emot käranden är tjuv, skälm, kanälje och rackare och sit venia (må uttrycket tillåtas) bad honom kyssa sig i röfven.-

Hustru Gunnur sakfölldes för de fyra skällsorden böta 6 och för ett ohöviskt ord en daler smt samt att förnöja sin vederpart med 3 daler för rättegångskostnader. Blivandes parterna emellan utsatt ett vite av 10 daler, vartill den gör sig förfallen, utom laga böter, som den andre med ord eller gärning förolämpar.

Ett köpebrev, som företeddes vid vt 1819, berättar, att Jon Bengtsson den 11 jan. det året försålt $\frac{1}{4}$ mtl kr.sk.hmt Gräsryd till hemmansåboen Anders Andersson i Hultet, Sätla socken, för 1166 rd. 16 sk och följande villkor:

1. Först Johannes Nilsson på stället skall årligen hava till försörjning 3 slätta halvskäppor råg och 6 halvskäppor havre allt i slätt mått och dessutom $\frac{1}{2}$ tunna korn.
2. Förbehåller han sig hus och husrum i den nu varande frambyggningen så vida det med sämja å ömse sidor kan ske, i annat fall skall en liten byggnad till hans nödortft uppsättas, som sker på det sättet att köparen framskaffar allt vad

som byggningen kan tarva, sedan besörjer Johannes Nn själv om uppsättandet, murningen och all inredningen.

3. Lägges en halv tunna (potatis?) på käreandens jord årligen, vartill förbehålles $\frac{1}{4}$ å den s.k. hoppedyngan.
4. Alla husets onera (Onera är plural av latin onus = pålaga i form av skatt av olika slag, tullavgifter, accis o d.) för år 1819 utgöres av köparen
5. Vedbrand förbehålles på hemmanets skog framom Björnhults sjö.

Den 18 april 1842 förrättades bouppteckning efter hemmansägaren Erik Larsson i Gräsryd.

$\frac{1}{4}$ mtl. kr.sk. Gräsryd taxerat till 550 rd.

Silver: En bägare 28 lod – 28 rd, ett par kalkar 4 rd, $\frac{1}{2}$ dussin matskedar 18 lod á 1 rd, $\frac{1}{2}$ dito teskedar 8 skålp. – 8 rd, två par ärmknappar 24 sk.

Mässing 2 ljusstakar 1 rd. 8 sk.

Koppar: En orimmad kittel 22 skålp. á 20 sk – 9 rd. 8 sk, en dito 12 skålp. 5 rd, en dito 6 skålp. 2 rd. 34 sk., en rimmad dito 3 rd. 16 sk., en kanna 40 sk., ett halvstop 16 sk, en kruka, en tratt, en potta.

En rödstjärnig häst 33 rd. 16 sk., ett par oxar 66 rd. 39 sk. tre kor respektive 21, 21 och 20 rd. En ko 18 rd.

Brännvinstyg av panna m.m. 37 rd, mäskekar, klarebalja m.m. 20 rd. 235 kannor brännvin á 24 sk. kannan 117 rd. 24 sk.

En bibel 3 rd, en dito 32 sk, Luthers evangeliipostilla 2 rd., en dito epistelpostilla 3 rd, Arnts sanna christendom 1 rd. 16 sk, Magnus Ros morgon – och aftonbetraktelseböcker 2 rd.

En tunna råg 13 rd. 16 sk, 4 tunnor blandråg 26,32, 8 tr. potater 16 rd,